

Antrojo Pasaulinio karo istorija

Niekas nenorėjo mirti: 1944-ųjų vasara Kaišiadorių krašte

Vytautas BUDVYTIS, Kaišiadorių muziejus

Tėšinos. Pradžia Nr. 12

Dabar sunku pasakyti, tai patį vakarą ar vėliau Jonas Misiūnas pasivadino Žalio Vėliu, o savo būrį – Didžiosios Kovos būriu, kuris greitai augo. Tą vakarą buvo nutarta, kad būrys veiks Ukmergės ir Trakų apskrityse. Vietos pažįstamos, savos, nes čia Jonas Misiūnas daug metų dirbo pasienio policijoje⁶¹.

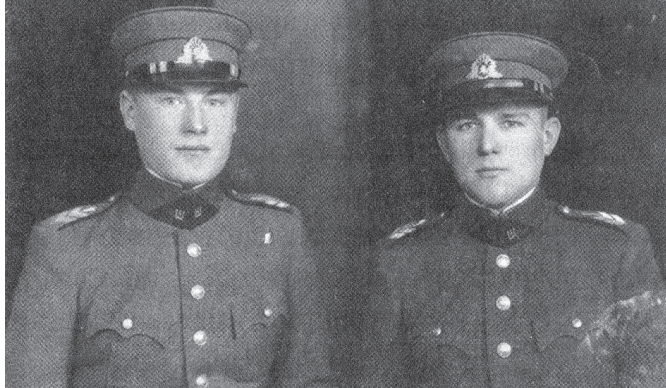
1944 metų vasarą rusai Kaugonyse įrengė aerodromą. Kadangi besitraukdami vokiečiai buvo sunaikinę knygas su gyventojų sąrašais ir gimimo datomis, rusai tempė jaunos žmones į armiją, nežinodami jų amžiaus. Vertė dirbti ir aerodrome⁶².

Ir geležinkelio, ir aerodrome dirbantys žinojo, kad bet kada gali būti prievarta siunčiami į frontą. Išeiti laukė progos pabėgti nuo priverčiamųjų darbų jungo ir prisidėti prie miškuose besibūruojančių partizanų⁶³.

Iki šiol nesutariama, pažymi St. Abramavičius, kur prasidėjo Didžiosios Kovos apygardos (DKA) partizanų istorijos pradžia: Kaugonių-Dainavos miškuose (Žaslių vls.) ar Čiobiškio apylinkėse? Pagal liudytojų atsiminimus, Didžiosios Kovos partizanų būrio, vėliau rinktinės, apygardos įkūrė Jono Misiūno-Žalio Vėliu veikla dar iki pasirodant sovietinei armijai, tai yra iki 1944 m. liepos 9 d., tikrai prasidėjo Kaugonių-Dainavos miškuose, tačiau netrukus ji persimetė į kitą Neris upės krantą, o čia liko jo patikimas žmogus Andrius Petkevičius-Aguona. 1944 m. pavasarį Jonas Misiūnas Žasliuose susitiko su Česlovu Tverega iš Rusių Rago k., Musninkų vls., jau tada vyrai galėjo numatyti vokiečių kariuomenės pralaimėjimą ir antrąjį rusų kariuomenės sugrįžimą. Tada sunku buvo rasti išeitį lietuvių patriotiui, nenorinčiam kariauti sveltamam gaivalui, trokštančiam laisvės savo kraštui. Pradžioje rinkti ir slėpti Kaugonių apylinkėse ginklus, sumanė kviesiti žmones į kovą, tačiau suprato, kad Kaugonyse šiame etape gal ne pati geriausia strategiška vieta. Geležinkelis, netoli prabėgantis plentas į Kauną ir Vilnių⁶⁴.

Partizanas Kazys Bandzevičius-Kaziukas prisimėnė, kad 1944 m. liepos 7 d. į jų sodybą Skynimų k. (Vincentapoli), Žaslių vls., netoli Kaugonių, atėjo du savitaus bataliono kariai ir paprašė jo tėva Petrą paruošti pastotę, Septyniolimiečių Kaziu tiki važiuoti į mišką prie Kaugonių geležinkelio stoties. Buvo daug lietuvių karių, jų tarpe savitaus bataliono vadas leitenantas Šerelis ir viršila Jonas Misiūnas. Į vėžimą pakrovė ginklus, šaudmenis ir nuvežė prie Tadaravos k., Žaslių vls. Kita diena ginklus vežė jau keturiuose vežimuose Žiezmarų link. Kazio pastotė vadovavo Kazys Kazakevičius iš Kaugonių, vėliau tapęs partizanų Agurku. Išleido ginklus už 4-5 km. Tada Kazį Bandzevičių paskirė namo. Jonas Misiūnas iš Kaugonių dingio, o jo žmona Onutė su vaikais iki rugpjūčio pabaigos gyveno Civiškių k., pas Šereliene, paskui juos Kazio Bandzevičiaus senelis išvežė Čiobiškio link. Žalias Vėlinas ryšį su kaugončiais palaikydavo per Petrą Bagdzevičių ir Nastute Rumsėvičiūtę⁶⁵.

Kai Jonas Misiūnas su Česlovu Tverega 1944 m. liepos 10 d. su vežimu ginklų pasirodė Čiobiškio klebonijoje, suritė buvo prasidėjusi, vokiečiai jau ruošėsi trauktis. Sovietinei armijai užėjus, vyrai paliko ginklus klebonijoje, o patys nusidangino į Rusių Rago kaimą, tačiau greitai suprato, kad Tveregų namuose ne geriausia slėptuvė: rusai jau šniukštino apylinkėse, ieškodami tamavusių vokiečių armijoje, būvusių Vietinėje rinktinėje vyrų šeimų. J. Misiūnas-Žalias Vėlinas nutarė apsigyventi

Andrius Petkevičius-Aguona (dešinėje) su draugu Lietuvos kariuomenėje 1939 m.

Janonių kaime, pas Juozą Kupčinską, kuris buvo niekuo neįtariamas, jo troba erdvi, dviejų galų. Čia išrengė slėptuvę⁶⁶.

Nors netoli Rusių Rago sovietai įrengė lauko aerodromą, lakūnams nerūpėjo NKVD kareivių rūpesčiai, gaudant nepaklusnius ir burtis bandančius lietuvius. Iš Kupčionių sodybos sklido Žalio Vėliu raginiai neatiduoti okupantui ginklus, ruošti priešintis. Greitai jis išėjo iš Kupčionių trobos ir įsikūrė girioje⁶⁷.

Panašaus darbo, tik kiek mažesniais masteliais, ėmėsi ir Andrius Petkevičius-Aguona Kaugonių apylinkėse. Žinoma, kad jis ne kartą lankėsi užneryje, ten susitikinėjo su Žalio Vėliu, o suburtos DKA vadas dažnai atklysdavo ir Agunos būrio veikimo zoną⁶⁸. Tada Ukmergės ir Trakų apskričių DKA partizanų sostinėmis vadintini Kaugony, ir Čiobiškis. Kaip ir Balninkai, kur tuoj po antrosios rusų okupacijos susibūrė Balninkiečių laisvės rinktinė, 1945 m. pabaigoje tapusi DKA B rinktinės pagrindu⁶⁹.

Tuos ivykius ir sunkius laikus buvęs kaugoniškis Vladas Baliukevičius (g. 1925 m.) gerai atsimena, nors nuo 1944 m. pabaigos gyveno Kaišiadoryse. Pasak V. Baliukevičiaus, Kaugonyje Jonas Misiūnas buvo žinomas vokiečių okupacijos metais kaip savitaus dalinio viršila. Tada du būriai po 12-15 vyrų saugojo geležinkelį ir vietos gyventojus nuo raudonųjų partizanų. Poromis tikrino bėgus, saugojo stotele. Tarnyba buvo labai pavojinga, nes dalis geležinkelio ejo pamiešimis, buvo nusiskundimų iš vietos, kad raudonieji partizanai atimtinę maistą, pianą gyvulius, šaudo nekaltus žmones. Prie tos stotelės raudonų plytų pastato buvo prisistatė nuo užpuolimų trisėnių Vilniaus puse, su angomis šaudymu. Sienos buvo dvigubų rastu, su tarpu, kurie buvo pripildyti smėlio. Čia būrio kovotojai laikė ginklus. Kitas toks statinys buvo pastatytas gal už 5 km Žaslių link, prie Koncepto miško. Tose patalpose buvo įsikūrė ne tik apsauginiai, bet ir budėtojai, iešmininkas. Iš pradžių geležinkelį saugojo latvių legionieriai, paskui – mūsų savanoriai⁷⁰.

Vladas atsiminė, kad dar karui nesibaigus Jonas Misiūnas agitavo jaunimą priešintis artėjantiems ru-

sams. Ir pats dalyvavo tokia agitaciniame pokalbyje Šlabadėles k., pas Petkevičius. Čia buvo šeimininko sūnus, Antanas ir Aleksas Kondrotai, Neverbickai. Šeimininkas vokiečių okupacijos metais dirbo Vilniuje gaisrininku. Būsimasis apygardos vadas tiksliai nusakė Lietuvos ištiksiancią bedą, kraujo upelius, saudomus, niekinamus lietuvius, tarsi būtų ne kareivis, o pranašas. Dauguma tada patikėjo pranašystėmis, žadėjo prisijungti ar jungėsi prie formuojamo būrio. Pirmuju buvo Andrius Petkevičius, vėliau tapęs patikimu Žalio Vėliu bendražygiu⁷¹.

Štai tuose sutvirtintuose statiniuose Jonas Misiūnas su draugais ir saugojo turėtus savo bei pirktus, išmaintytus su pravažiuojančiais vokiečiais ginklus. Žinomi atvejai, kai tuos ginklus vyrai iš vokiečių yra paėmę jėga. Artėjant frontui, dalį jų paliko besiformuojančiam Agunos būriui, kitus išsivežė su vežimu į Musninkų valsčių užneryje. Sako, iš Kaugonių J. Misiūnas išėjo su dviem „plechavičiukais“ ir virėju. Atėję rusai Kaugonyse išrengė lauko aerodromą, tuos statinius sunaikino. Kai jau vėliau Feliksą Katgevičių rusai sugavo su ginklais, tas aiškino, kad gavo Koncerte⁷². Tiesa, čia reikėtų pridurti, jog dėl J. Misiūno-Žalio Vėliu partizanų būrių organizavimo ir veiklos Kaugonyse yra tam tikrų neatitiktumų⁷³.

Taigi, 1944 m. liepos mėn. KKVD-NKGB igaliointini Lietuvai jau buvo žinomas Ukmergės aps. Musninkų vls. Susitelkęs 200 partizanų Žalio Vėliu būrys, o rugpjūčio 18 d. Ukmergės NKVD skyrus nustatė Musninkų vls. Miškuose besilapsančios Didžiosios Kovos rinktinės, vadovaujamos Žalio Vėliu, buvimo faktą. Rugšėjo 3 d. Trakų NKGB pateko Lietuvos Laisvės Armijos (LLA) programa. Rinktinė organizavo buvęs Kaišiadorių policijos vachmistras, Vietinės rinktinės savanoris, vrsl. J. Misiūnas, nuo 1944 m. pavasario slapstėsi su Česlovu Tverega, Stašu Juozu, Vladu Marcinauskais ir kitais ginkluotais „plechavičiukais“, atsigaubęs nemažai karinio turto (ginklu, kariškus ratus, arklius) iš rinktinės ir slėpęs pas Čiobiškio kuniga Ludvika Puzoną⁷⁴.

Liepos mėn. vrsl. J. Misiūnas-Žalias Vėlinas buvo paskirtas LLA Musninkų kuopos vadu ir organizatoriumi, tačiau padidėjus kovotojų skaičiui, partizanų grupė Musninkų miškuose buvo pavadinta LLA DKR – Didžiosios Kovos rinktinė. Praktiškai tai buvo LLA Kaišiadorių apylinkės pertvarkymas pagal pirminius LLA vado 1944 m. liepos mėn. įsakymus apie organizacijos padalinimą į du sektorius – veikiantį ir organizacinį. Pagal juos Vanagu rinktinė turėjo būti telkiama patogiam veiklai miške, griežtai nesilaikant ankstesniųjų apylinkių ribos. DKR atveju tai buvo Ukmergės-Trakų aps. pasienis. Be to, J. Misiūnas nacių okupacijos metu buvo apskritinės organizacijos lygio Kaišiadorių LLA apylinkės, oficialiai panaikintos tik gruodžio 10 d. operatyviniu įsakymu, veikėjas. Ryšių su Ukmergės apylinkės vadovybe 1944 m. rudenį dar nebuvo, tačiau buvo narių, dirbusių Vilniaus LLA – psk. Pranas Petkevičius-Kariūnas ir kt.⁷⁵

DKR Veikiančiojo padalinio vado pareigas atliko pats J. Misiūnas-Žalias Vėlinas, leisdamas įsakymus DKR štabo vardu. Ypatingas dėmesys buvo skiriamas karinio pogrindžio bei ryšių-žvalgybos tinklo – OS sudarymui. Rugpjūčio mėn. Musninkų-Žaslių vls. buvo sudaryti trys OS būriai, vadovaujami Antano Paškevičiaus-Neries Akmens, psk. E. Kavaliausko-Klouno ir Jono Kupčiono-Tigro. Rinktinės pagrindinio ryšių mazgo organizatoriumi, štabo nariu ir kapeilonu tapo Čiobiškių kunigas L. Puzinas; rudenį per atlaidus jis kartu su Paparčių klebonu Petru Valatka iškašė apie 40 partizanų išpažinties. Rugpjūčio-rugšėjo mėn. savo veiklą pradėjo ir viena garsiuju Žalio Vėliu ryšininkų – Aldona Sipavičiūtė-Vėliu Išpera, palaikiusi ryšius tarp Juozo Kacevičiaus-Geniaus, rinktinių štabo ir kitų partizanų būrių⁷⁶.

Didžiosios Kovos riktinė 1944 m. vasarą ir rudenį veikė Trakų aps. Žaslių, Kaišiadorių, Žiezmarų, Vievio vls. ir Ukmergės aps. Musninku, Gelvonų vls. miškuose. Partizanų junginio galia buvo partizanai-slapukai, išsklaidyti nedidelėmis

Paminklas Didžiosios Kovos apygardos partizanams Elektrėnuose. 2014 m. V. Budvyčio nuotr.

grupėmis (orgpadaliniai), ir tik vykstant operacijoms susirenkantys į gausesnį dalinį – iki 60-200 žmonių (veikiantys padaliniai). Gresiant priešų kariuomenės puolimui, DKR išsisklaidydavo nedidelėmis grupėmis ir susirinkdavo vėl į paskirtą vietą, o pastovus OS tinklas neleidė junginiui pakrikti, kaip kitų vietovių stambesnioms būriams ir leido veikti ypač didelėje erdvybe. Be to, atskirose minutė valsčių vietose kaip nuolat įsilejantys DKR sudėtį arba atskirai veikė vietiniai partizanų būriai ir bendrasis kovotojų skaičius, pasak istoriko K. Kasparo, buvo žymiai didesnis už NKVD-NKGB fiksuojamus kelis šimtus⁷⁷.

DKR buvo organizuota Lietuvos kariuomenės principu: skyrus iš 7-12 partizanų, būrys iš 2-3 skyrių, kuopa iš būrių, batalionas iš 3-4 kuopų. Iki lapkričio pabaigos buvo suformuoti du batalionai, kelios kuopos ir būriai. Palaipsniui buvo formuojamas ir štabas: 1944 m. vasarą DKR vado pavaduotoju buvo paskirtas Musninkų mokytojas ltn. Juozas Norkus-Keistas; įskundus informatoriui rugšėjo 1 d. buvo suimtas, bet iš arešto pabėgo ir toliau veikė nelegaliai. Rinktinės archyva saugojo S. Marcinauskas⁷⁸.

Semeliškių vls. Prūsiškių, Noškūnu, Jagielionių, Karkučiu, Peliūnu ir kitų kaimų apylinkėse liepos-rugpjūčio mėn. steigėsi 7-12 vyrų ginkluotos grupelės (organizatoriai Mykolas Kieras, Jonas Ignatavičius, Ignas Nasutavičius-Bondaras), kurių pagrindū rugšėjo-spaliu mėn. susiformavo vrsl. Antano Galinio-Juodosios Katukės būrys. Pabūlikai tai buvo būvisių saugūnų bei vengiančių mobilizacijos ginkluotų vyrų būriai; 15 vyrų Bondaro grupė buvo mišri – lietuvių, lenkų. Nuo rudens Auksťadvorio vls. apie Žiezniūnų k. ėmė veikti Petro Kabaro būrys⁷⁹.

Taigi, partizanų būriai Kaišiadorių krašte augo. Netrukus prasidėjo didelės teroras, tačiau jauni žmonės iš miško nebuvo, matydami, jog gyvenimo jiems jau nebus. Artinosi ruduo...

Epilogas

Rezistencija Lietuvoje įgavo pagreitį nuo pat savo veiklos pradžios iki karo pabaigos. Tuomet faktiškai kaimo sovietinės valdžios nebuvo, veikė centralizuotas pasipriešinimas. Rezistencijos narys negalėjo iš organizacijos pasitraukti tol, kol Lietuva taps Nepriklausoma. Jo priesaika buvo: „Aš prisiekiu Visagalio Dievo akivaizdoje vardan krikščionių broliu už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę uoliai dirbti Nepriklausomos Lietuvos atstatymo darbą, negailėdamas nei jėgų, nei gyvybės, griežtai vykdyti vadovybės įsakymus, didžiausioje paslaptyje laikyti veikimą, nesidėti su priešais ir viską pranešinėti savo viršininkams. Man yra žinoma, kad už šios priesaikos sulaužymą būsiu baustas mirties bausme. Tai, ką pasžadau, tegu Dievas užlaikyti man padeda“⁸⁰.

⁶¹Ten pat.

⁶²Ten pat. P. 107.

⁶³Ten pat.

⁶⁴Abramavičius S., Kasparas K., Trimonienė R. Didžiosios Kovos apygardos partizanai. Kaunas, 2007. P. 156.

⁶⁵Ten pat.

⁶⁶Ten pat.

⁶⁷Ten pat. P. 156-157.

⁶⁸Ten pat. P. 157.

⁶⁹Ten pat.

⁷⁰Ten pat. P. 160.

⁷¹Ten pat.

⁷²Ten pat.

⁷³Belkėvičius V. Atsiminimai apie Didžiosios Kovos apygardą // KSM. B. 820.

⁷⁴Kasparas K. Lietuvos karas. Kaunas, 1999. P. 204.

⁷⁵Ten pat.

⁷⁶Ten pat.

⁷⁷Ten pat. P. 205.

⁷⁸Ten pat.

⁷⁹Ten pat. P. 206.

⁸⁰Abramavičius S. Didžioji kova... P. 9.

Voruta parduodama

- K400 Alytus, Jotvingių g. 10
- K422 Druskininkai, Eglės g. 1
VDU III rūmai, K. Donelaičio g. 52
- K236 Kaunas, Laisvės al./Ožeskiėnės g. sankryža
- K369 Klaipėda, Taikos pr. 101
- K436 Marijampolė, Stoties g. 2
- K466 Panevėžys, Savanorių a. 5
- K558 Šiauliai, Tilžės g. 109
- K78 Trakai, Vytauto g. 90
- B EMSI Trakų Vokė, Trakų pl. 14 km
- K153 Ukmergė, Kėstučio a. 6
- K45 Vilnius, Gedimino pr. 19
- K7 Vilnius, Gedimino pr. 31
- K6 Vilnius, Gedimino pr. 44
- K110 Vilnius, Geležinkelio g. 16
- K8 Vilnius, Gynėjų g. 1
- K145 Vilnius, Konstitucijos pr. 12
- K44 Vilnius, Lelevelio g. 2
- K5 Vilnius, Sodų g. 22 – autobusų stotis
- K572 Vilnius, Sodų g. 22
- K26 Vilnius, Sodų g. 22

Vorutos prenumeratorių dėmesiai

Lietuvos paštuose priimama laikraščio Voruta prenumerata 2014 metams.

Prenumeratos kaina (indeksas 0135)

1 mėn. 3,32 Lt. 0,96 €

3 mėn. 9,95 Lt. 2,88 €

6 mėn. 19,50 Lt. 5,65 €

12 mėn. 39,78 Lt. 11,52 €

Prenumeratos kaina pensininkams, neįgaliesiems, moksleiviams, studentams, mokytojams (indeksas 0136)

1 mėn. 3,10 Lt. 0,90 €

3 mėn. 9,28 Lt. 2,69 €

6 mėn. 18,54 Lt. 5,37 €

12 mėn. 37,09 Lt. 10,74 €

Prenumerata trumpesniai nei metų ar pusmečio laikotarpiai (pvz., atnešančiam mėnesiui) priimama iki einamojo mėnesio 22 dienos, jei nenurodyta kitaip. Gyventojų ir organizacijų užskaitai periodiniai leidiniai nurodytais adresais pristatomi kasdien, išskyrus sekmdadienius, švenčių dienas ir – kai kuriuose kaimo vietovėse – pirmdienius. Periodinius leidinius galima užsakyti ir internetu, tinklalapyje www.post.lt.